

Емилија Црвенковска

Лексиката на Дечанското евангелие (РНБ, Гильф. 4)

Дечанското евангелие (Гильф. 4) се чува во Руската национална библиотека во Санкт Петербург. Снимки или опис на ракописот се даваат во повеќе изданија: Срезневский 1868, Лавров 1915, Жуковская 1984, Десподова, Славева 1988, Поп-Атанасов 2017 (повеќе литература за тоа во: Десподова 1983). Ова евангелие, како и Дечанскиот псалтир (Гильф. 17), му припаѓало на Дечанскиот манастир кај Пек. Во 1857 година оттука го зел А. П. Гильфердинг и сега се чува во неговата збирка. Ракописот ги содржи четирите евангелија. Пишуван е на пергамент, има 209 листа, 180 × 118 мм. Пишуван е со уставно писмо, а правописот е двоеров и двојусов. На крајот (л. 198-207) е поместен месецослов, во којшто е одбележана паметта на св. Кирил Солунски, св. Јован Рилски и на св. Сава Српски (Поп-Атанасов 2017: 100).

Дечанското евангелие (Деч) во описите се датира различно. Во некои описи се укажува на тоа дека ракописот е настанат во XIV век и припаѓа кон среднобугарските ракописи со србизми (Гранстром 1953: 103), а во други описи се датира во втората половина на XIII век како текст од македонска редакција, но со доста изразено српско влијание (Десподова 1983: 39-41), додека во *Сводный каталог* (Жуковская 1984: 299) се опишува како среднобугарски ракопис од XIII век. Во ракописот има низа архаични црти на фонетско и на морфолошко рамниште што ја одразуваат постарата традиција карактеристична за најстариот период на развитокот на словенската писменост (асигматски аорист, стар партицип на претерит кај глаголите од и-група и сл.).

Познато е дека уште најстарите преписи на евангелието во словенската писмена традиција во својата основа се компилативни текстови, се состојат од нееднородни по потекло делови (Темчин 1997: 48). Таква слика е одразена и во Деч. Тоа е јасно воочливо при разгледувањето на лексиката на овој текст, при што во одделни делови е поизразено присуството на исконска, а во други на подновена лексика.

1. Архаична лексика

Во Деч е присутен архаичен лексички слој што го поврзува ракописот со старословенските канонски текстови:

ЛЛЪКАТИ, ВЪЗЛЛЪКАТИ *πεινάω*: ВЪЗЛЛКАХЪ Мт 25:35, ЛЛЪНА Мт 25:37, ВЪЗЛЛКА Мт 25:42, ЛЛЪЦЪЩЕН Л 6:21, АРОМАТЪ *ἀρώμα*: АРОМАТЫ Мр 16:1 (ВОНА ДБМ), АРОМАТО И МУРО

Λ 23:56, 24:1, аромати Ј 19:40, възкрилие *κράσπεδον*: възкрилиу Мт 14:36, 23:5, Мр 6:56, Λ 8:44. Изразот **всь миръ κόσμος**: Мт 4:8, 25:34, Λ 11:50, Ј 1:29, 7:4, 12:46, 17:9 се смета за архаичен во однос на поновото **миръ**. Застапен е архаичниот израз **вѣржати πιστεύειν**: не имѣте вѣрры Мт 24:24 – не вѣроуите Мкд¹, да не вѣрры емше Λ 8:12 – да не вѣровавшε Μκд, вѣрж емлжть Λ 8:13 – вѣроуатъ Мкд. Овој израз е присутен и во Орб, Хлуд, Григ (Рибарова 2005: 64). **горъница ἀνάγκαιον**: горъница Мр 14:15, Λ 22:12. Архаичниот глагол **грати ἔρχεσται**: градеть Ј 6:1, градѣцаго Ј 1:9, грады Ј 1:15, 11:27 се среќава со висока застапеност како и во Дбм Баниш Курз (Vakarelyska 2008: 24), како и во Кохно (Коссек 1986: 65). **древле πάλας, πρώτων**: **древле** Λ 9:61, **прѣжде** Мт 6:33, Мр 4:28, Λ 9:59, и двете варијанти се одбележани во најстарите евангелија. **дръколь ξύλον**: **дръкольми** Мт 26:47 – **съ посохы** Мкд, **съ дръколинемъ** Мт 26:55 – **съ посохы** Мкд, **дръкольми** Мр 14:43, **дръколь** Λ 22:52. Формата **дръколие**, покрај најстарите евангелија ја бележат и старите триоди: Шаф, Орб, Хлуд. Оваа именка спаѓа во лексика карактеристична за охридската традиција (Цейтлин 1977: 44). **драсель σκυθρωπός**: **чръмнѣиет са драхло нѣо** Мт 16:3 – **ведро чръмноует бо са нѣо** Мкд, **онъ же драсель бивѣ итиде скръба** Мр 10:22 Зогр Дбм – **драхлъ** Мкд Курз Банш; **драхл** Λ 24:17 – **драсела** Дбм Мар Зогр Асем. Формата **драхлъ** е регистрирана и во Орб. Оваа именка спаѓа во лексика карактеристична за охридската традиција (Цейтлин 1977: 45). **конъчина, конъць τέλος, конъчина**: Мт 24:3, 24:14, 26:58, Мр 3:26, 5:23, Λ 21:9, 22:37, **конъць**: Мт 24:31, Мр 2:21, 13:7 Дбм. И двете форми се присутни во најстарите текстови. **мъвити θορυβεῖν**: **мъвити** Мт 9:23, Мр 5:39, Λ 10:40, 10:41, **мъва θορυβος**: Мр 5:38, 14:2, **мъдити, моудити χρορίζω**: **мъдлитъ** Мт 24:48 – **къснитъ** Мкд, **моудитъ** Курз; **мъдлацоу** Мт 25:5 – **мъдлацоу** Мкд. Покрај Зогр, Асем, Сав, овој глагол го користат уште и Остр, Дбм, Трнов. И варијантата **къснѣти** е архаична, се среќава во канонските текстови како и во Деч: **къснитъ** Λ 12:45. **подъножие ὑποπόδιον** **подъножие** Мт 22:44, Мр 12:36, Λ 20:43, **прѣбахати διαπεράω**: Мр 6:53, Λ 8:26, **распати σταυροῦν**: се смета за моравизам **распашε** Мр 15:25 – **пропашѣ** Мкд, **распагата** Мр 16:6, **распаша** Мт 27:38, **распатаѣ** Мт 27:44 – **пропагд** Мкд, но и **пропати**: **пропатъ** М 27:22, 9:6, **пропънѣте** Јов 19:6, **пропати** Јов 19:10, **пропаша** Ј 19:23. Се забележува дека архаичната лексика најмалку е застапена во Ј.

2. Грцизми

Во Деч се присутни низа грцизми, од кои дел заеднички со оние во најстарите евангелија. Грцизмите често се варираат и со словенски еквиваленти:

---

¹ Основната ексцерпција на Деч е правена во споредба со Македонското четвороевангелие (Костовска 2003), и затоа во трудот најчесто се посочуваат различните места со Мкд. За другите црковнословенски ракописи користени се кратенки. За евангелијата: *Банишко* (Банш), *Добрејшево* (Дбј), *Добромирово* (Дбм), *Карпинско* (Карп), *Кратовско* (Крат), *Курзонско* (Курз), *Мирославово* (Мир), *Мстиславово* (Мст), *Остромирово* (Остр), *Радомирово* (Рад), *Трновско* (Трнов), за триодите: *Битолски* (Бит), *Шафариков* (Шаф), *Орбелски* (Орб), *Хлудов* (Хлуд), за псалтирите: *Болоњски* (Бон), *Погодинов* (Пог), паримејник: *Григоровичев* (Григ). За канонските ракописи се употребуваат вообичаените кратенки.

алавастръ *ἀλάβαστρον*: алавастръ хризми Λ 7:2 – алавастръ мира Мкд, но и: стъклѣнициѣ мѹра Драгдаго Мт 26:7 – стъкленициѣ мѹра имѣци мно҃гоцѣнааго Мкд, стъклѣници Мт 3:26, архисѣнагогъ *ἀρχισυνάγωγος*: архисѣнагогъ Мр 5:22, архисѣнагогови Мр 5:30, афедронъ *ἄφεδρων*: екозъ афедить (!) Мр 7:19 – проходомаъ Мкд; проходомаъ Мт 15:17. Овој грцизам е присутен и во Зо҃гр, Мар, Рад, Дбј, Крат, Крп, Курз. власфим-, *βλασφημ*–: власвимисагетъ Мт 12:32, власвиминѣ Мт 26:65, власвиминѣ Мр 2:7, власвиминѣ Λ 5:21, хоул- Мр 14:64, Λ 5:21, J 10:33, гнафен *γναφεύς*: гнафен Мр 9:3 – гнафѣи Зо҃гр Мар Дбм Дбј – вѣаилникъ Мкд; декапольскъ *τῆς Δεκαπόλεως*: декапольскы Мр 7:31, епеньдитъ *ἐπενδύτης*: епендитомаъ прѣпоаса са J 21:7 Зо҃гр Мар Асем Сав; катапетазма *καταπέτασμα* Λ 23:45, матизма *ματισμός*: w матизмаъ моен J 19:24, скининѣ *σκηνή*: скининѣ Мр 9:5, покрај сѣнь: сѣни Λ 9:33 Дбм, а се среќава и во Супр, Банш; но за празникот скинопигиѣ Дбм во Деч: поточение кѣциѣ J 7:2, спира *σπεῖρα*: спириѣ Мр 15:16 – спириѣ Мкд; тектоновъ *τέκτων*: текътоновъ сѣнь Мр 6:1, дрѣводѣлинѣ поправено во ракописот во текънътовъ (!), Мт 13:55 – тектоновъ сѣнь Мкд, но, понатаму правилно: текътоновъ сѣнь Мр 6:3 го бележат Зо҃гр и Мар. титла *τίτλον*: титлаю J 19:19, титлаю J 19:20, овој грцизам не е регистриран во Дбм Банш Курз (Vakarelyska : 23); хламида *χλαμός*: хламидѣ Мт 27:31, хламидѣ Мт 27:28 на двете места го има во најстарите евангелија Зо҃гр Мар Асем Сав; упокритъ *ὑποκρίτης*: упокрити Мт 6:2, 6:5, 6:16 но и лицемѣри Мт 22:18. оупокритъ.

Според Славова (2013: 133), врз основа на анализа на 12 чтенија во евангелијата во однос на употребата на грцизимите (преведени/непреведени), најзастапени се грцизимите во текстот на Ват, потоа Асем, Сав, Остр, Мар, а Зо҃гр има најмалку непреведени грцизми.

Некои други грцизми во Деч како: *ароматъ*, *архиерен*, *краниевъ*, *мѹро*, *олѣи*, *хризма* и сл. се разгледуваат во другите делови на овој труд.

3. *Врски со великоморавската средина*

Во еден слој од лексиката присутна во Деч се потврдува архаичноста преку употребата на моравизми и заемки од германскиот/старовисоконемскиот, латинскиот, како и некои лексеми карактеристични за великоморавската средина.

наставѣши дньъ: изразот *хлѣвъ нашъ наставшааго дње* (*panem nostrum quotidianum*) е потврден во Мар, Сав како и во Деч: *хлѣвъ нѣшъ наставшааго дње* Мт 6:11 – *настѣцини* Мкд. Се смета дека овој израз е настанат под влјание од западнословенскиот зашто Господовата молитва *Оче наш* била во употреба во Моравија уште во предкирилскиот период (Cibulka 1956: 415). Оваа варијанта, *наставшааго*, во Господовата молитва може да ја одразува како западната традиција, така и грч. *ἐπιούσιον*. Во ракописов како синоним се среќава и формата *вѣгтни*: *хлѣвъ нѣшъ вѣгтни* Λ 11:3 – *настѣцини* Мкд, што се однесува на грч. *οὐσία* ‘сушност’.

неприаѣнъ: *ѿ неприаѣни* Мт 6:13, Λ 11:4 – *ѿ лѣкавааго, неприаѣнъ* Мт 13:19, *неприаѣнини* Мт 13:38. Во постарата литература (в. кај Рибарова 2005: 36) терми-

нот за именување на ѓаволот *непријазнь* се смета за моравизам. Во последно време има доста спротиставени ставови во науката околу тоа дали оваа лексема е со моравско-панонско потекло, според некои калка од старовисоконемското *Unhold*, *unhuldo*, според други е влијание на балкансколатинското (*Inimicus*), а според трети треба да се претпостави постоење на прасловенски термин *perǵijazpъ ‘злоба’ кој под влијание на германскиот добил нови, религиозни конотации (Wiehl 1974, в. Максимович 2008: 114). Христова смета дека нема основа да се работи за калка (Христова 2005: 168), туку за девербатив од глаголот *пријати* – *пријатъ* од којшто е изведено *пријазнь* ‘пријателство, преданост’ и *пријатељ* (Христова 2005: 165). Секако присуството на оваа лексема се прифаќа како белег на староста на текстот. Се среќава во најстарите евангелски текстови како Мар, Зоѓр, Сав, Остр, Клоц, Евх и др.

ољтаръ *θυσιαστήριον*: Мт 23:18, 23:19, 23:20, 23:35, Л 1:11, 11:51. Словенското *ољтаръ* по потекло е од старовисоконемскиот литургиски термин *altāri* кој што е латинска заемка од *altare* (Пентковскиј 2014: 38) и како повеќето доцнопрасловенски заемки од латинскиот може да се смета за западнословенизам (моравизам). Можно е оваа заемка да навлегла во словенските текстови од средината на IX век, кога започнува и христијанизацијата на западните Словени (Максимович 2008: 115).

отпоустити грѣхъ: Меѓу останатите одлики што го поврзуваат Деч со великоморавската средина е и употребата на глаголот *отпоустити* во врска со *грѣхъ*, а таква употреба е раширена во Мар (Пичхадзе 2016: 256). Составен дел на основната христијанска терминологија поврзана со западнословенската средина претставуваат и глаголите *отпоустити*, *отъдати грѣхъ* за грчкото *συγχωρεῖν*, *φίεσαι* (Ribarova 2005 : 368). Ваква употреба има и во коментарот кон Бон и Пог. Така и во Деч: *ѿпоуцаѣтъ ти са тевѣ грѣси твои* Мт 9:2 – *вставаѣтъ* Мкд, *ѿпоуцаѣтъ*...*грѣси* Мт 9:5 – *вставаѣтъ* ти са грѣси Мкд, *ѿпоуцаѣти грѣхъ* Мт 9:6 – *вставаѣти грѣхъ* Мкд, *въ ѿпоуцениѣ грѣховъ* Л 3:2 – *вставаѣниѣ* Мкд. Основното значење на глаголот *отпоустити* е ‘пушти (некого)’, ‘ослободи’, ‘прати’, но неговото специјално терминолошко значење ‘прости’ во македонскиот корпус најчесто е ограничено на текстовите поврзани со архаични предлошки (Ribarova 2005 : 369).

Германизмот *пѣназь*: по *пѣназоу* Мт 20:13 – по *сребръникоу* Мкд, е заемка од старовисоконемскиот *pfenning*, *penning*. Го има во најстарите словенски евангелија како Зоѓр, Мар, Асем, Сав. Во Деч ја регистрираме и изведената форма *пѣназники* Ј 2:14 – *пѣнажъникъ* Зоѓр Мар Асем, додека во Дбм е *трѣжъникъ*. Во Деч како синоним на *пѣназь* се јавува и лексемата *цата* Л 20:24, 21:2 на истото место и во Банш. *цата* се среќава и во Остромировото евангелие (Коссек 1986: 71). Оваа лексема е позната и од Евх: *въметаѣциѣ тоу двѣ цати* Л 21:2 – *двѣ лепти* Мкд, како и од коментарот кон Погодиновиот псалтир (Џубалеска, Макаријоска 2013: 55). Се среќава и поновата синонимна форма *сребръники* Мт 18:28, *сребръникъ* Л 7:41.

Словенскиот израз *хвалѣ въздати*: Мт 15:36, Мр 8:6, 14:23, Л 17:16, 18:11, 22:17, Ј 6:11, 6:23, 11:41, *εὐχαριστῶ*, упатува на лат. *gratias agens* (Алексеев 1999: 185). Се ко-

ристел за искажување на евхаристична благодарност (Пентковскиј 2014: 78). Во ракописот не се среќаваат поновите синоними, глаголите **ХВАЛИТИ**, **ПОХВАЛИТИ**, како на некои места во Дбм (Темчин 1998: 96), ниту **БЛАГОДАРИТИ**: **ХВАЛЪ ВЪЗДЪВЪ** Мт 15:36 – **БЛГОДАРІВЪ** Мкд.

4. Варирање на постара и понова лексика

Во ракописот се употребуваат низа синоними, лексички парови, од кои едната лексема припаѓа кон постариот период, кирилметодиевска лексика и охридизми, а втората кон поновата лексика (“преславизми”). Се повикуваме овдека на претходни класификации од овој тип (Цейтлин 1977, Славова 1989, Темчин 1997, 1998, Varkarelyska 2008). Примерите се подредени според алфаветниот редослед на грчките форми, а првата лексема од словенскиот превод или адаптација ја претставува постарата состојба во јазикот.

ἀμίνъ – **АМИНЪ**, **ПРАВЪ**

Многу позастапена, во целиот текст, е варијантата **АМИНЪ**, а на следниве места **ПРАВЪ**: Мт 8:10, Мр 9:41, 10:15, 11:23, 12:43, 13:30, 14:9, 14:30, Л 4:24, 18:17, 18:18, 18:29, 23:43, 12:37. Во Ј на сите места се употребува исклучиво втората варијанта, покажува блискост со поновите редакциски текстови.

ἀρχιερεύς – **АРХИЕРИИ**, **СТАРЪШИИНА ЖЪРЪЧЪСКЪ**, **ЖЪРЪЦЪ**

АРХИЕРИИ: Мт 21:45, 26:3, 26:57, 26:59, Мр 2:26, 8:31, 10:33, 11:27, 14:1, 14:53 (2x); 14:55, 14:60, 14:61, 14:63, 15:1, 15:3, 15:10, 15:11, 15:31, Л 19:47, 20:19, 22:2, 22:4, 22:50, 22:52, 22:66, 23:4, 23:10, 23:13, 24:20, Ј 7:32, 7:45, 11:47, 11:49, 11:51, 11:57, 12:10, 18:3, 18:19, 18:13, 18:15, 18:16, 18:22, 18:24, 18:35, 19:21, **СТАРЪШИИНА ЖЪРЪЧЪСКЪ**: Мт 8:4, Мр 14:10, 14:43, Л 23:23, Ј 19:6, 19:15, **ЖЪРЪЦЪ**: Мр 11:18. Од горниот пар позастапена е кирилметодиевската варијанта **АРХИЕРИИ**.

ἀφίημι – **ОТЪПОУСТИТИ (СА)**, **ОТЪПОУШТАТИ (СА)**, **ОСТАВИТИ**

ОТЪПОУСТИТИ (СА): Мр 3:28, 4:12, 4:36, 11:25, 23:34, Ј 20:23 (2x); **ОТЪПОУШТАТИ (СА)** Мт 9:2, 9:5, 9:6, Мр, 2:7, 2:9, 2:10, 11:25, Л 3:2, 4:19, 5:20, 5:21, 5:24, 7:47 (2x); 7:48, 7:49, **ОСТАВИТИ** Л 17:4.

γέεννα – **ГЕОНА**, **КЕЗЕРО**, **ДЪБРЪ**, **ОГНЪ**

ГЕОНА: Мт 5:22, 5:29, 5:30, 23:33, 23:15, **КЕЗЕРО**: Мт 18:9, **ДЪБРЪ**: Л 3:5, 12:5, **ОГНЪ**: Мр 9:43, 9:45, 9:47.

γραφή – **КЪНИГЪ**, **ПИСАНИЕ**

КЪНИГЪ: Мт 17:12, Мр 14:49 (Дбм: **ПИСАНИЕ**); Л 24:45, Ј 2:22, 5:39, 7:38, 7:42, 13:18, 7:12, 19:24, 19:28, 19:36, 19:37, 20:9, **ПИСАНИЕ**: Мт 21:42, 22:29, Мр 12:24, Л 24:27, 24:32.

δυνατόν ἐστίν – (НЕ)ВЪЗМОЖНО ЕСТЬ, (НЕ)МОЦТЪНО

(НЕ)ВЪЗМОЖНО ЕСТЬ: Мр 9:23, 10:27, 13:22, 14:35, Λ, 17:1, 18:27 (2×); (НЕ)МОЦТЪНО: Мр 10:27, 14:36, 14:38.

ἐγείρω, ἀνίστημι, ἐανίστημι – ВЪСКРЪСИТИ, ВЪСКРЪШАТИ, ВЪСТАВИТИ

ВЪСКРЪСИТИ: Мт 26:32, Λ 11:32, Ј 12:1,12:19, ВЪСКРЪШАТИ: Λ 20:28, Ј 5:21, 6:39, 6:40, 6:44, 6:54, ВЪСТАВИТИ: Мт 22:24, Мр 12:19.

ἔλαιον – ОЛЪИ, МАСЛО

ОЛЪИ: ωλβια Мт 25:3, 25:4, 25:8, Мр 6:13, МАСЛО: Λ 7:46, 10:34, 16:6.

Само во Λ се јавува подновувањето масло. Распределбата на двете варијанти е еднаква како во Банш (Темчин 1997: 60), додека Дбм користи олџи во Λ 10:34, 16:6, а масло во Мр 6:13, Λ 7:46.

ἐν κρυπτῷ – ВЪ ТДИНЪ: Ј 7:4, ТАИ: Ј 7:10.

ζωή – ЖИВОТЪ, ЖИВОТЪНЪ, ЖИЗНЪ

ЖИВОТЪ: Мт 19:17, Λ 10:25, 12:15, 18:18, 18:30, Ј 1:4 (2×); 3:15, 3:16, 4:14, 4:36, 5:24 (2×); 5:26 (2×); 5:29, 5:39, 5:40, 6:27, 6:33, 6:40, 6:47, 6:48, 6:51, 6:53, 6:54, 6:63, 6:68, 10:10, 10:28, 12:25, 12:50, 14:6, 20:30, ЖИВОТЪНЪ: Ј 6:35, 8:12, ЖИЗНЪ: Мт 7:14, 18:8, жнџ (!) 18:9, 19:16, 19:29, 25:46, Мк 9:43, 9:45, 10:17, 10:30,

Може да се забележи дека во два непосредни стиха се употребени двете варијанти: жижнџ Мт 19:16, животџ 19:17. Λ и Ј ја употребуваат само варијантата животџ.

θυρωρός – ДВЪРЪНИКЪ, ВРАТЪНИКЪ

ДВЪРЪНИКЪ: ДВЕРНИКЪ Ј 10:3, исто и во Банш, ДВЕРНИЦА Ј 18:16, 18:17, ВРАТЪНИКЪ: ВРАТЪНИКЪД Мр 13:34 – ВРАТАРЪ Дбм.

ἱμάς – РЕМЕНЪ, ВЪЗВЪЖЪ

РЕМЕНЪ: Ј 1:27, ВЪЗВЪЖЪ Λ 3:16.

Ἰουδαῖος, Ἰουδαίος – ИЮДЕИСКЪ, ЖИДОВЪСКЪ, ЈЕВРЪБИСКЪ

ИЮДЕИСКЪ: Мт 2:1, 27:11, Мр, 10:1, 15:2, 15:9, 15:12, 15:18, 15:26, Λ 1:5, 1:65, 23:38, Ј 2:6, 2:13, 3:1, 6:4, 7:13, 18:12, 19:19, 19:21, 19:38, 19:42, 20:19, ЖИДОВЪСКЪ: Λ 7:3, 23:37, Ј 7:2, 18:33, 19:21, ЈЕВРЪБИСКЪ: Λ 23:38, 23:51, Ј 5:2, 19:14.

Во еден ист стих се среќаваат и двете варијанти, во Λ 23:38: ЈЕВРЪБИСКЪ и ИЮДЕИСКЪ, во Ј 19:21: ИЮДЕИСКЪ и ЖИДОВЪСКЪ.

καλέω – НАРЕШТИ (СА), НАРИЦАТИ (СА), ПРОЗЪВАТИ (СА), ПРОЗЪИВАТИ (СА)

НАРЕШТИ (СА): Мр 11:17, Λ, 1:13, 1:59, 1:60, 1:61, 1:62, 1:76, 2:4, 2:21 (2×), 2:23, 15:19, 15:21, Ј 1:43, НАРИЦАТИ (СА): Мт 22:43, 22:45, 23:7, 23:8, 23:9, 23:10, Λ 1:59, 1:60, 6:15, 7:11, 9:10, 19:2, 20:44, 21:37, 22:3, 22:25, 23:33.

κῆπος – **ВРЪТОГРАДЪ, ПЕЩЕРА, ВРЪТЪПЪ**

ВРЪТОГРАДЪ: Λ 13:19, Ј 18:1, на овие две места еднакво и во Банш, **ВРЪТОГРА(!)** Ј 18:26, **ПЕЩЕРА:** Λ 19:46, Ј 19:41 (2x). Во последните примери **ПЕЩЕРА** е употребена во значење на *κῆπος*, а таква употреба има и во Крат, Рад (Десподова 1992: 232); **ВРЪТЪПЪ:** Mr 11:17, со истото значење на ова место се среќава и во Дбм, Мка, **ПЕЩЕРА** κλίβανος, σπήλαιον Ј 11:38.

κληρονομία – **ДОСТОЈАНИЕ, ПРИЧАСТИЕ**

ДОСТОЈАНИЕ: Mt 21:38, Mr 12:7, Λ 20:14, **ПРИЧАСТИЕ** Λ 12:13.

κληρονόμος – **НАСЛЪДНИКЪ, ПРИЧАСТНИКЪ**

НАСЛЪДНИКЪ: Mt 21:38, Mr 12:7, Λ 20:14, а синонимот **ПРИЧАСТНИКЪ** не се среќава.

κρανίου τόπος – **КРАНИЕВЪ, ГЛАВЪНЪ**

КРАНИЕВО МЪСТО Mt 27:33, Λ 23:33, **ГЛАВЪНОЕ МЪСТО** Mr 15:22.

λεπτόν – **МЪДЪНИЦА, ЛЪПТА, ЦАТА**

МЪДЪНИЦА Λ 12:59 – **ТРЪХТЪ** Дбм – **МЪДЪНИЦА** Рад; **ЛЪПТА** Mr 12:42 – **МЪДЪНИЦА** Дбм; **ЦАТА** Λ 20:24, 21:2 – **ЛАПЪКА** Дбм.

ματρουρέω – **СЪВЪДЪТЕЛСТВОВАТИ, СЪВЪДЪТЕЛСТВО, ПОСЛОУШЕСТВОВАТИ, ПОСЛОУШЕСТВО**

СЪВЪДЪТЕЛСТВОВАТИ: Ј 1:8, 1:15, 1:32, 1:34, 2:25, 3:11, 3:26, 3:28, 3:32, 5:31, 5:37, 7:7, 8:13, 8:14, 8:18 (2x), 10:25, 12:17, 13:21, 15:26, 15:27, 18:23, 19:35, 21:24, **СЪВЪДЪТЕЛСТВО:** Ј 1:7, **ПОСЛОУШЕСТВОВАТИ:** Mt 23:31, Mr 14:56, 14:59, 14:60, 15:4, Λ 4:22, 11:48, **ПОСЛОУШЕСТВО:** Mr 10:19, 14:57, Λ 18:20, 21:13.

Без исклучок Ј користи **СЪВЪДЪТЕЛСТВОВАТИ, СЪВЪДЪТЕЛСТВО**, а во останатите три евангелија се среќаваат само формите **ПОСЛОУШЕСТВОВАТИ, ПОСЛОУШЕСТВО**. Во однос на оваа форма Ј покажува поинаква состојба, обично во него е поизразена преславската традиција, но овдека само во тој дел се гледа кирилometодиевската форма.

μύρον – **МУРО, ХРИЗМА, ПОМАЗАНИЕ, МАСЛО**

МУРО: Λ 23:56, Ј 12:13, 12:15, **ХРИЗМА:** Λ 7:37, 7:38, **ПОМАЗАНИЕ:** Mr 14:3, 14:4, 14:5.

περίλυτος, λύπη – **(ПРИ)СКРЪБЪНЪ, СКРЪБЪ, ПЕЧАЛЪ**

(ПРИ)СКРЪБЪНЪ: Mr 6:26, 10:22, Λ 18:23, 18:24, Ј 16:33, **СКРЪБЪ** Mr 13:19, 13:24, Ј 16:6, **ПЕЧАЛЪ:** Mt 13:21, 24:21 Мир, Ј 16:21. Подновената варијанта ја има само во делови од Mt и Ј.

Во Ј 16 паралелно се употребуваат и двете варијанти: **СКРЪБЪ-** 16:6, 16:33, и **ПЕЧАЛЪ** Ј 16:21.

παράκλητος – **ПАРАКЛИТЪ, ОУТЪШИТЕЛЪ**

οὐτΰшителъ J 14:16, 14:26, 15:26, 16:7, во J на сите места е употребена преславската варијанта, исто како и во Банш (Темчин 1997: 57).

παρασκευή – параскевѣги, патъкѣз

патъкѣз Мт 27:62, Мр 15:42, Л 23:43, 23:54, J 19:14, 19:31, 19:42, а параскевѣги воопшто не се користи.

πήρα – пира, мѣхъ

пира: Мр 6:8 – с(ъ)пира Дбм Банш Курз (Varkarelyska 2008: 28), мѣхъ: Л 22:35, 22:36, како еквивалент на овој грцизам во евангелијата се среќаваат и следниве лексеми: врѣтице, вѣлагалице, мѣхъ, пира, и како коруптела *спира (Аргировски 2003: 370).

πλησίον – искрѣнии, ближѣнии

искрѣнии: Л 10:36, Мт 22:39, Мр 12:33, ближѣнии: Л 10:27, 10:29, Мр 12:31.

ποιμήν – пастырѣ, пастоухъ

пастырѣ Мр 6:34, 14:27, J 10:2, 10:11 (2x), Л 2:8, 2:15, 2:18, 2:20, J 10:12, 10:14, 10:16, се употребува само првичната варијанта, а пастоухъ воопшто не се користи.

πόλεμος – бранѣ, ратѣ

ратѣ: ратна Мт 24:6, бранѣ Л 14:31, 21:9.

πορφύρα, πορφυρούς – порфира, багрѣница

багрѣница: Мр 15:17, 15:20, Л 16:19, багрѣнѣз: J 19:2, 19:5. Оваа лексема ја бележи Супр. Грцизмот порфира не е застапен во Деч, ниту во Дбм.

πρωΐ – оутро, здоутра

оутро: Мт 16:3, Мр 1:35, 13:35, здоутра: Мт 21:18, Мр 11:20, 16:2, J 8:2, 18:28, 20:1. Се смета дека лексемата здоутра е понова варијанта, а оутро првобитна кирилометодиевска лексема. Може да се заклучи дека вторичната варијанта во мнозинството случаи ја истиснала првичната варијанта, во Банш во половината случаи е така, но уште во глаголските тетри оваа варијанта се среќава во Мр 16:2, 16:9, J 18:28, 20:1 и во тие стихови е првична, не е поврзана со преславската редакција (Темчин 1997: 52).

σπεΐρα – спира, народъ

спира: свѣраша на нь всѣ спирѣ Мт 27:27 Дбм Банш Курз, призваша всѣ спирѣ Мр 15:16 Дбм, како и во триодите Заг, Орб и во коментираниите псалтири Бон, Пог. Покрај овој грцизам застапен е и словенскиот еквивалент народъ J 18:3 Дбм Трнов; J 18:12.

συναγωγή – сѣньмицѣ, сѣньмѣ, сѣбориштѣ, сѣборѣ

сЪНЬМИЦТЕ: Мт 5:22, 6:2, 6:5, 9:35, 12:9, 23:34, Мр 3:1, 6:2, 13:9, Л 4:16, 4:38, сЪНЬМЪ: Мр14:55, сЪВОРИШТЕ: Мт 10:17, 13:54, 23:6, Мр 12:39, Л 4:15, 4:20, 4:33, 4:44, 8:41, 21:12, сЪВОРЪ: Мр 15:1.

τίς – еТЕРЪ, ЈЕДИНЪ, НЪКЪЗИ, ДРОУГЪ, ИНЪ

еТЕРЪ: Мт 9:18, Мр 5:25, 7:1, 7:2, 9:1, 11:5, Л 6:1, 6:19, 7:19, 7:41, 8:2, 9:1, 9:7, 10:38, 13:23, 13:31, 14:1, 14:2, 14:15, 14:16, 15:11, 16:20, 17:12, 21:5, 24:22, 24:24, Ј 7:44, 11:37, 11:46, 12:20, 13:29, ЈЕДИНЪ: Мр 10:17, 14:51, 15:36, НЪКЪЗИ: Мт 21:28, 21:33, Мр 15:21, Л 1:5, 6:2, 7:2, 7:36, 8:49, 9:7, 9:57, 10:25, 10:30, 10:31, 10:33, 10:38, 11:1 (2x), 11:15, 11:36, 11:37, 11:45, 12:13, 12:16, 13:1, 13:6, 16:1, 16:19, 18:2, 18:35, 19:12, 20:27, 20:39, 21:2, 22:56, 22:59, 23:19, Ј 4:46, 5:5, 7:25, 11:49, ДРОУГЪ: Мр 8:3, 14:4, 14:65, Л 18:9, ИНЪ: Мр 9:38, 15:35, Л 20:16.

χιτών – РИЗЪ: М 6:9, 14:63, Л 3:11, 6:29, 9:3, Ј 9:23

кРАТЪ- како компонента за образување на количествени прилози е знак за архаизам. Варијантите со оваа компонента се внесени во четвороевангелскиот текст во Моравија и првенствено преовладуваат во тетрите (Десподова 1997: 82). Во Деч е одразена ваква состојба: три КРАТИ Мр 14:30, 14:72, ТРИЦИ Л 22:34, 22:61, Ј 13:38, ДЪВА КРАТИ Л 18:12, МНОГЪ КРАТИ Мр 5:4 Курз, стократицеџ Л 8:2, мЪногашъди Мр 9:22, вЪторицеџ Мр14:72, вторицеџ Ј 21:16, дЪвашъди Мр 14:72, вЪтороџ Мт 26:42, Ј 3:4, множицеџ Ј 18:2, третицеџ Мт 26:44, Ј 21:14, 21:17 (2x).

Формите вЪторицеџ, третицеџ, множицеџ се архаични, додека подновената вЪтороџ се наоѓа по еднаш во Мр и во Ј. Во рамки на еден стих Мр 14:72, се среќаваат три варијанти: дЪвашъди, вЪторицеџ, три КРАТИ.

5. Подновена лексика

Деч бележи ретки лексеми што не се широко застапени во постарите текстови, некои од нив може да се сметаат за неологизми или индивидуални варијанти, веројатно навлезени во текстот од разговорниот јазик на писецот:

ἀλέκτωρ – ПЪТЬЛЪ: оваа лексема е потврдена и во Дбм, Мкд;

пЪТЬЕЛЪ Мр 14:30, 14:68, 14:72 (2x), Л 22:34 (коуръ Дбм), 22:60, 22:61, Ј 13:38, 18:27. Оваа ретка лексема што е карактеристична за Дбм, овдека се употребува уште подоследно, на сите места. За ἀλέκτοροφωμία Деч, исто како и Дбм, Дбј, Рад, Крп, Крат, ја следи формата од Зогр: коуроглашение Мр 13:35, – алектороглашение Мкд, наспрема кокотоглашение во Мар. Лексемата коуръ одразува најстара охридска традиција (Vakarelyska 2008: 29), присутна е и во Асем, Сав (кокотъ Мар), а алекторъ (покрај патељ) се употребува во Кохно 2x (Коссек 1986: 62, 70). И во Учителното евангелие на Константин се употребува коуроглашение и тоа во поговорот кон Словото на Јован Златоуст во првата недела на постот, а поговорите и предговорите кон словата биле составени од самиот Константин и во поголема мера се одраз на неговиот јазичен узус, отколку преводните делови на Учителното евангелие (Пичхадзе 2016: 261).

ἀπολελυμένη – отъбѣга

и жени са ѿбѣгоѡ Мт 5:32 – и иже поуценицѡ поемлетъ Мкд – подъпѣга Дбм. Канонските текстови ги регистрираат глаголите отъбѣгати Супр, отъбѣгнѣти Супр Евх, отъбѣжати Супр Евх Клоц. Паралелно се употребува и: поуцѣен ѡиѡ отъ мѡжа Дбм.

αὐλητής – пицѣалникѡ

видѣвѣ пицѣалникѡ Мт 9:23 – свирѣць во други евангелија, а во старите триоди се среќава пицѣал Бит Шаф Орб Хлуд.

κατάλυμα – обитѣвѣница

обитѣвѣница Мр 14:14 Дбм – обитѣвѣ Мкд, а изведувѣната обитиѣ, обитѣвѣлицѣ ги бележи Орб.

κεράμιον – каменица

въ каменици водѡ носѡ Мр 14:13 – вѣ скѡдѣлницѣ Зогр Мар Мкд, вѣ зѣдѣници Дбм, вѣ скѡдѣлници Л 22:10. каменица е ретка лексема, одбележана во Трнов (Утринова-Скаловска, Десподова 1992: 102), но: село скѡдѣлникѡво (τοῦ κεραμέως) Мт 27:7, скѡдѣлникѡвѣ Мт 27:10.

πλάτος – ширина

въ ширинѣ морѣтѣви Мт 18:6 – вѣ пѡчинѣ Мкд, се среќава уште во коментарот кон псалтирот Бон и Пог.

συκομορέα – ѡгодичина

на ѡгодичинѡ Л 19:4 Дбј Рад Крат Курз Мст.

Дел од новата лексика се наоѓа во определени фрагменти од текстот. Така, во Мр 14 има дури три ретки лексеми: пѣтѣль Мр 14:30, 14:68, 14:72 (2×), обитѣвѣница Мр 14:14, каменица Мр 14:13. Друга секвенца од текстот во којашто се присутни подновувања е Мт 5-18: отъбѣга Мт 5:32, пицѣалникѡ Мт 9:23, ширина Мт 18:6. Може да се претпостави дека овие делови се препишани од понова предлошка.

6. *Заклучоци*

Во Деч на лексичко рамниште се утврдуваат различни слоеви: низа архаизми што го поврзуваат ракописот со канонските текстови, лексеми и изрази во кои е одразен моравскиот период на словенската писменост преку заемки од латинскиот и германскиот и изрази карактерстични за западниот узус. Во текстот честопати има варирање на постара и понова лексика, дури и во рамки на еден ист стих, што го

потврдува паралелното егзистирање на дублетните форми. Извесен лексички слој на подновувања може да е одраз на народниот говор.

Деч покажува сличности со Дбм, Банш, Курз, Трнов и со други евангелија. Дел од лексика карактеристична за првичните преводи што се среќава во Дбм, на истите места е присутна и во Деч: **драселъ** Мр 10:22, **коњць**: Мт 24:31, Мр 2:21, 13:7, **краниево мѣсто** Ј 19:17, **постити са** Мт 2:18 (3x), 2:19 (2x), 2:20, 9:15, **ради** Ј 9:23, 19:11. Дел од подновувањата се заеднички за Деч и за Дбм: **поточение кѣщъ**: Ј 7:2 Дбм, како и ретките лексеми **пѣтълъ**, **овитѣльница**. Деч и Банш на исто место ги користат лексемите **вѣртоградъ** Л 13:19, Ј 18:1, **двѣрьникъ** Ј 10:3, **цага** Л 21:2, а во овие две евангелија се совпаѓа и распределбата на **олѣи** и **масло**. Во Деч и во Курз на исто место се употребува архаичниот глагол **мѣдити**, **моудити**: **мѣдлитъ** Мт 24:48, **моудитъ** Курз, **моудити** и во Дбј, Дбм, но во Л 12:45, на истото место и во Трнов. Деч со Трнов го споделува и подновувањето **каменица** Мр 14:13.

По извршената лексичка анализа на Деч се открива и неговата разнородност во одделни делови, односно компилативниот карактер на ракописот. Извесни подновувања покажуваат делови од Мт 5-18: **печаль** Мт 13, **право** Мт 8, **старѣшина жрьцьскъ** Мт 8, **сѣвориште** Мт 10, 13, како и делови од Мт 21-26: **заоутра** Мт 21, **писание** Мт 21, **послушествовати** Мт 23, **вѣтороје** Мт 26, **печаль** Мт 24, **сѣвориште** Мт 23, а во нив се наоѓаат и ретките лексеми **отѣвѣга** Мт 5, **пицалникъ** Мт 9, **ширина** Мт 18. Друга секвенца од текстот што одразува понова состојба е Мр 10-15, каде што се присутни дел од ретките лексеми **пѣтѣлъ**, **вбитѣльница**, **каменица**, како и некои варијанти од вторичните преводи: **послушествовати** Мр 14-15, **послушество** Мр 10-14, **сѣвориште** Мр 12, **сѣворъ** Мр 15, **старѣшина жрьцьскъ** Мр 14:10, 14:43, **жрьць** Мр 11:18, преведената форма **главное мѣсто** и сл. Евангелието по Јован во Деч се разликува од останатите три, не е од толку архаична предлошка. Потврда за ова се и некои морфолошки одлики, како комплетно отсуство на асигматскиот аорист и на постариот партицип на претеритот. На лексичко рамниште од синонимните парови во некои случаи се застапени само поновите варијанти, како **право**, **оутѣшителъ**, **печаль**, **патъкъ**, **старѣшина жрьцьскъ**. Од друга страна, само Ј ја користи постарата форма **сѣвѣдѣтельствовати**, **сѣвѣдѣтельство**.

Деч може да се разгледува и во контекст на некои други ракописи. Составен дел на основната христијанска терминологија поврзана со западнословенската средина претставуваат и глаголите **отпустити**, **отѣдати** **грѣхъ** за грчкото *συγχωρεῖν*, *φίεσαι*. Ваква употреба има и во коментарот кон Бон и Пог. Со овие два коментирани псалтири Деч го поврзува и лексемата **ширина**. Некои ретки лексеми забележани во Деч се среќаваат и во архаичните триоди настанати на овие простори: **вѣрѣ ати** Орб, но и Григ; **дръколь** Орб, Хлуд; **драхлъ** Орб; **овитие**, **овитѣлице** Орб, а во Деч **вбитѣльница**; **пицалъ** Бит, Шаф, Орб, Хлуд, а во Деч **пицалникъ**.

Литература

- Алексеев 1999: А.А. Алексеев, *Текстология славянской библии*, Санкт-Петербург 1999.
- Аргировски 2003: М. Аргировски (ред.), *Речник на грчко-црковнословенски лексички паралели*, Скопје 2003.
- Гранстрем 1953: Е.Э. Гранстрем, *Описание русских и славянских пергаменных рукописей*, Ленинград 1953.
- Десподова 1983: В. Десподова, *Македонски писмени споменици во ленинградските библиотеки*, "Македонистика", III, 1983, с. 5-61.
- Десподова, Славева 1988: В. Десподова, Л. Славева, *Македонски средновековни ракописи*, I, Прилеп 1988.
- Десподова 1992: В. Десподова, *Добромирово евангелие. Диференцијален речник*, во: Р. Угринова-Скаловска, В. Десподова, *Добромирово евангелие*, II, Скопје-Прилеп 1992, с. 223-327.
- Десподова 1997: В. Десподова, *Студии за македонската средновековна лексика*, Скопје-Прилеп 1997.
- Жуковская 1984: Л.П. Жуковская (ред.), *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР*, Москва 1984.
- Коссек 1986: Н. В. Коссек, *Евангелие Кохно*, София 1986.
- Костовска 2003: В. Костовска, *Македонско четвороевангелие*, Скопје 2003.
- Лавров 1915: П.А. Лавров, *Палеографическое обозрение кирилловского письма*, Санкт-Петербург 1915.
- Максимович 2008: К.А. Максимович, *Западнославянское влияние на древнерусский книжно-письменный язык в XI-XIV вв.*, во: *XIV Международный съезд славистов. Письменность, литература и фольклор славянских народов. Охрид, 10-16 сентября 2008 г. Доклады российской делегации*, Москва 2008, с. 102-125.
- Пентковский 2014: А.М., Пентковский, *Славянское богослужение в архиепископии святителя Мефодия, Свети Ѓирило и Методије и словенско писано наслеђе 863-2013*, Београд 2014, с. 25-102.
- Пичхадзе 2016: А. Пичхадзе, *Лексика Мариинского евангелия в свете произведений Климента и Константина и их круга*, "Slavia", LXXV, 2016, 3-4, с. 255-266.

- Поп-Атанасов 2017: Ѓ. Поп-Атанасов, *Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X-XIX век*, Скопје 2017.
- Рибарова 2005: З. Рибарова, *Јазикот на македонските црковнословенски текстови*, Скопје 2005.
- Славова 1989: Т. Славова, *Преславска редакција на Кирило-Методијевиј старобългарски евангелски превод*, “Кирило-Методијевиј студии”, VI, 1989, с. 15-129.
- Славова 2013: Т. Славова, *Остромировото евангелие и Кирило-Методијевиот превод на евангелието*, “Език и литература”, 2013, 1-2, с. 128-136.
- Срезневский 1868: И.И. Срезневский, *Древние славянские памятники юсового письма*, Санкт-Петербург 1868.
- Темчин 1997: С.Ю. Темчин, *Текстологическая история Баницкого евангелия по данным внутренней реконструкции*, “Palaeobulgarica / Старобългаристика”, XXI, 1997, 1, с. 48-62.
- Темчин 1998: С. Ю. Темчин, *Текстологическая история Добромирова евангелия по данным внутренней реконструкции*, “Македонски јазик”, XLV-XLVII, 1994-1996, 1998, с. 81-106.
- Угринова-Скаловска, Десподова 1992: Р. Угринова-Скаловска, В. Десподова, *Добромирово евангелие*, II, Скопје-Прилеп 1992.
- Христова 2005: И. Христова, *Към въпроса за произхода и значението на думата неприязнь*, “Acta Palaeoslavica”, II, 2005, с. 161-169.
- Цейтлин 1977: Р.М. Цейтлин, *Лексика старославянского языка*, Москва 1977.
- Џубалевска, Макаријоска 2013: М. Џубалевска, Л. Макаријоска, *Лексиката на коментарот кон Погодиновиот псалтир*, Скопје 2013.
- Sibulka 1956: J. Sibulka, Ἐπιούσιος – надѕцъный – *quotidianus* – *vezdejší*, “Slavia”, XXV, 1956, 3, с. 406-415.
- Ribarova 2005: Z. Ribarova, *Uz nekoliko kršćanskih termina u makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima*, *Drugi Hercibonjin zbornik*, Zagreb, с. 367-372.
- Vakareliyska 2008: С. M.Vakareliyska, *The Curzon Gospel*, II: *A Linguistic and Textual Introduction*, New York 2008.

Abstract

Emilija Crvenkovska

Lexicon of the Dečani Gospel (RNB, Gil'f. 4)

This paper casts light on the lexicon of the Dečani Gospel, a 13th century Church Slavonic manuscript. Several layers of lexis are discussed. The oldest layer of the archaisms, as well as Graecisms, is the same as that in canonical manuscripts and is partly related to the western tradition. The influence from the vernacular is presented by some rare new words. There is a frequent occurrence of numerous synonyms, older and newer variants, but, on occasions, the older variant prevails in one part of the manuscript, while the newer in the other, which indicates that the manuscript was compiled from different sources. Some parts of the manuscript, such as Mt. 5-18, Mt. 21-26, Mk. 10-15, and Jh., refer to the newer period. In Jh. that fact is supported by grammatical features like the absence of asigmatic aorist, only in that part of Deč.

Keywords

Dečani Gospel; Lexis; Archaisms; Graecisms; Lexical Variants; Innovations.